

1989'DA GELEN BULGARİSTAN GÖÇMENLERİNİN HUKUKİ DURUMU

İsmail Yılmaz ASLAN*

GİRİŞ

Bilindiği gibi 1989 yılında Bulgaristan'dan göçe zorlanarak üçyüzbinin üstünde Türk soyundan ve Müslüman Bulgar vatandaşı Türkiye'ye göç etmiştir. Bu zorunlu göçle ülkemize gelen göçmenlerin hukuki durumlarında bir belirsizlik vardır.

Genel olarak göçmenlerin hukuki durumları çeşitli tarihlerde değişikliğe uğramış olan 14 Haziran 1934 tarihli İskan Kanununa tabidir. 16.6.1989 tarih 3583 sayılı kanunla bu kanuna eklenen 33. madde ile 1.1.1984 tarihinden beri Türkiye'ye göçe zorlanan Türk soylu kişilerin iskan kanununa tâbi olacakları belirtilmiştir. Aynı madde iskan kanununda hüküm olmayan hallerde 2641 sayılı ve 17 Mart 1982 tarihli "Afganistan'dan Pakistan'a sığınan Türk Soylu Göçmenlerin Türkiye'ye Kabulü ve İskanına Dair Kanun" hükümlerinin kıyasen uygulanacağı amirdir.

Bulgaristan göçmenlerinin hukuki durumları ile ilgili asıl sorun iskan kanununun göçmenleri "iskanlı" ve "serbest" göçmen olarak ayırmasından kaynaklanmaktadır. Bu ayırımı uygulanan hükümler farklıdır. Bulgar göçmenlerinin hangi kategoriye girdikleri belirsizdir. Nitekim göçmenlere yurda girişte verilen göçmen kartlarında konuyla ilgili kısım boş bırakılmıştır (İ.K. md. 6). Ancak uy-

* Yard. Doç. Dr.; U.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü.

gulamada bazen serbest hükümler, bazen de iskanlı göçmenlere ait hükümler kendilerine uygulanabilmektedir, zaman zaman İskan Kanununa dahi ters uygulamalar yapılmaktadır. Özellikle vergi muafiyeti ile ilgili hükümlerin uygulanmasında göçmenlerin aleyhine bazı durumlar ortaya çıkabilmektedir. Bu yazının amacı "serbest" ve "iskanlı" göçmen olmanın şartları karşısında Bulgar göçmenlerinin durumlarını belirlemektir. Burada "iskanlı göçmen" ve "serbest göçmen" kavramları üzerinde de durmak gerekmektedir. Çünkü kanunda bile bir kavram karışıklığı vardır. Kanunda "iskanlı göçmen" kavramı yerine geçmek üzere "iskanlı göçmen", "hükümet ve iskan edilenler" hatta bazen sadece "göçmenler" kavramları kullanılmıştır. Biz burada "iskanlı göçmen" ve "serbest göçmen" kavramlarını tercih edip kullanacağız.

Türkiye'ye Göçmen Olarak Kabul Edilmenin Şartları

Türkiye'ye göçmen olarak kabul edilmenin genel şartları İskan Kanununun 3. maddesinde ve buna bağlı olarak çıkarılan talimatnamede düzenlenmiş bulunmaktadır. İ.K. 4. maddesi kimlerin göçmen olarak kabul edilmiyeceğini, 5. md. ise bir göç anlaşmasına bağlı olarak gelen göçmenlerin bu anlaşma hükümlerine tâbi olacağını bildirmektedir. Bulgaristan'dan göç eden göçmenlerle ilgili olarak bir göç anlaşması olmadığı gibi, bunlarla ilgili olarak özel bir kanun da çıkarılmamıştır. Sadece İ.K.'na eklenen Ek 33. madde ile bunların Türk kültürüne bağlı serbest veya iskanlı göçmen sayılacakları belirtilmiştir.

Türkiye'ye göçmen olarak kabul edilmenin şartları kısaca şunlardır:

a) Türk soyundan olmak.

Talimatnamenin 1. maddesinin 'a' bendi gereğince Osmanlı İmparatorluğundan ayrılan memleketler ahalisinden olup kendi uluslarına ait bağımsız devletler oluşturamamış olan, Türkçe konuşan ve göçebe olmayan Müslümanlar da Türk soylu gibi işlem görürler. Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin oradaki Türk azınlığı teşkil eden kimseler oldukları dolayısıyla Türk soylu oldukları bilinmektedir.

b) Türkiye'de hayatını serbestçe ve kendi imkanları ile temin edecek mâli durumda ve varlıkta olmaları.

Bulgar göçmenlerin Türkiye'ye göçleri oradaki rejimin kendilerine uyguladığı politikalar sonucu zorunlu bir göç olmuştur. Bu şartın mutlak bir şekilde aranması insanlık düşünceleriyle bağdaşmayacak sonuçların doğmasına yol açabilirdi.

c) Buldukları yer ile maddi ve manevi bağlarını koparmış olmak.

Talimatnamenin 1. maddesinin c bendi "buldukları yerle her türlü mali, maddi ve ailevi alakanın kesin" olarak kesilmiş olmasını aramaktadır. Ancak göçün gerçekleştiği olağanüstü ortam içinde bazı aileler parçalanmış, bir kısmı Bulgaristan'da kalırken bir kısmı Türkiye'ye "kaçmayı" başarmıştır. Bu arada orada-

ki taşınmazlarını tasfiye edememişler hatta pek çoğu hiçbir taşınır eşya dahi getirememişlerdir. Bu durumdan göçmenlerin Türkiye'de tam anlamı ile yerleşecek durumda olmadıkları anlamı çıkarılamaz. Nitekim aynı hükmünün sonraki cümlesi bu gibi durumlarda merkezin izni ile göçmen vizesi verilebileceğini belirtmektedir.

d) Türk kültürüne bağlı olmayanlar, anarşistler, casuslar, göçebe çingenerler ve Türkiye'den daha önce sınır dışı edilmiş olan kimseler göçmen olarak kabul edilmezler (İ.K. md. 4).

e) Yüz kızartıcı suçlardan hükümlü olanlar ve Türk vatandaşlığının şerefiye gayri kabili telif muhilli haysiyet suçlarla me'luf olmamak.

Talimatnamenin 1. maddesinin 'e' bendinin birinci kısmını anlamak kolay olmakla beraber, ikinci kısımda ne gibi suçların kastedildiği açık değildir. Burada vatana ihanet sayılabilecek suçların ve Türk devleti aleyhine işlenmiş suçların anlatılmak istendiği düşünülebilir.

f) Türkiye Cumhuriyeti rejimine karşı menfi ruh sahibi veya bu rejime aykırı yabancı rejimlerle alakalı veya bu hususta şüpheli olmamak.

Talimatnamenin bu hükmü çok belirsiz ve soyuttur. "Menfi ruh" ne demek, "yabancı rejim" ne demek, "alaka"dan kastedilen ne tür bir ilişkidir, belli değildir.

g) Şeyhlik, beylik, aşiret reisliği, seyyidlik, ağalık gibi vasıflarla bir zümreyi temsil eder veya bu sıfat ile bir zümre üzerinde şahsen müessir durumda olmamak.

h) Türk tabiyetinden iskat edilmiş veya Türkiye'den sınır dışı edilmiş bulunmamak.

Serbest Göçmenlik Şartları

Yukarıda saydığımız koşullara sahip olan kişilerin serbest göçmen olarak kabul edilmeleri için talimatname iki ana koşul getirmektedir. Birincisi hükümetten yardım istememek, ikincisi ise Türkiye'ye yerleşme niyetidir. Bu iki şart İskan Kanununun 3. md. sine 3657 sayılı kanunla 30.6.1939'da eklenen ek fıkrada da aynen yer almaktadır.

a) Hükümetten Yardım İstememe

Türkiye'ye serbest göçmen olarak gelmek isteyenlerin hükümetten yardım istemeyeceklerine dair bir taahhütname vermeleri ve Türkiye'de kendi kendilerine geçindirebileceklerini konsolosluklara ispat etmeleri gerekmektedir (Md. II).

Bilindiği gibi Bulgaristan'dan gelen göçmenlere geldiklerinden beri gıda yardımı, ayda 300.000 TL. ya kadar kira yardımı, ücretsiz sağlık hizmetleri gibi

yardımlar sağlanmaktadır. Ancak, bu yardımların İskan Kanunu anlamında bir "iskan yardımı" olarak kabul edilmesi mümkün değildir. Bu yardımlar yaygın adıyla "Fakir Fukara Fonundan" ve çeşitli yardım kuruluşlarından sağlanmaktadır. O nedenle bu yardımların "hükümetten yardım isteme" olarak değerlendirilmemesi daha doğru olacaktır. Nitekim aynı kuruluşların "göçmen" dahi olmayan ve ülkemize sığınan peşmergelere, sırf insani amaçlarla benzeri yardımlar yapmış oldukları gözönünde tutulursa, Bulgar göçmenlere yapılan yardımların insanlık icabı olduğu ve hükümetten yardım isteme olarak değerlendirilemeyeceği daha açık bir şekilde ortaya çıkar.

b) Türkiye'ye Yerleşme Niyeti

Türkiye'ye serbest göçmen olarak kabul edilecek olan kimselerin Türkiye'ye yerleşmek niyetiyle geldiklerini de ispat etmeleri gerekmektedir. Bu amaçla Talimatnamenin III. maddesinde "serbest göçmen sıfatıyla Türkiye'ye gelmek isteyen her aile reisi bulunduğu yerdeki her türlü mali, maddi ve ailevi rabitasını sureti katiyede kesdiğini ve mevcut ise gayrimenkullerini tamamen tasfiye ettiğini ve bütün ailesi efradile birlikte Türkiye'ye gideceğini tevsike mecburdur." denilmektedir. Burada Türkiye'ye yerleşme niyetinin göstergesi olarak, göçülen yerdeki gayrimenkullerin elden çıkarılmış olması, ailenin tamamının göç edecek olması vs. gibi o yerle maddi, manevi her türlü ilişkinin kesildiğini gösteren deliller aranmaktadır.

Bulgar göçmenlerinin içinde buldukları olağanüstü koşullar gereği olarak ailelerin tam olarak göçmesi ve gayri menkullerin tasfiyesi gibi koşulların gerçekleşemediği bilinmektedir. Ancak III. maddenin ikinci cümlesi bu gibi olağanüstü durumlarda gayrimenkullerin tasfiye edilememiş olmasını serbest göçmen vizesi vermek bakımından bir engel olarak görmemektedir.

Tüm bu koşulların varlığına karşın Bulgar göçmenlerinin iskanlı mı, yoksa serbest mi olduğu belirli değildir. Göçmen kartlarında ilgili bölüm boş bırakılmış olduğu gibi Ek 33. madde ile bunların "... 2510 sayılı kanun hükümlerine göre Türk kültürüne bağlı serbest veya iskanlı göçmen..." sayılacakları belirtilmiştir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi bu iki ayrı statüdeki göçmenlere uygulanacak farklı hükümler bulunmaktadır. Konuya bu hükümler açısından da kısaca bakmakta yarar vardır.

İskanlı ve Serbest Göçmenlere Uygulanacak Farklı Hükümler

a) Hükümet Yardımları

Yukarıda da belirttiğimiz gibi serbest göçmenliğin ilk şartı hükümetten yardım istememektir. İskanlı göçmen olarak kabul edilenlere ise Türkiye'ye

* 3294 Sayılı 14 Haziran 1986 tarihli "Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu".

yerleşmek için gerekli olan tüm koşulların sağlanması bakımından çeşitli yardımlar yapılacaktır. Serbest ve iskanlı göçmen arasındaki en önemli fark bu noktadır. İskanlı göçmenlere nüfus ve ihtiyacına göre ev veya arsa meslek sahiplerine mesleklerini yapmaları için gerekli yardımlar, çiftçilere keza çiftçilik yapmaları için gerekli yardımlar yapılır (İ.K. 17 vd.).

"Kimlerin iskanlı göçmen olarak kabul edilecekleri vaki müracaatlar üzerine Bakanlar Kurulu kararı ile tesbit olunur" (Talimatname 1. md. 2. fıkrası). Yurda göçmen olarak kabul edilen kişiler, "Türkiye'ye geldikleri tarihten itibaren iki yıl içinde iskan" isteyebilirler. Bu süre içinde başvurmayanlara iskan yardımı yapılmaz (İ.K. 6/c). Bu hükümler karşısında kimlerin iskanlı göçmen olarak kabul edilebileceğine dair somut şartların düzenlenmediği takdirinin tamamen Bakanlar Kuruluna bırakıldığı anlaşılmaktadır. Fakat yurda gelen göçmenlerin 2 yıl içinde iskan yardımı isteyebilecekleri açıktır.

b) Vergi ve Resim Muafiyeti

İskanlı göçmenlerle serbest göçmenler arasında bazı vergilerin muafiyet başlangıç tarihleri bakımından da farklılık bulunmaktadır. İ.K. 37. md. 1. bent A fıkrasına göre; hükümetçe iskan edilenlerin muafiyeti bu kanun hükümlerine göre yapılacak iskan yardımlarından bina ve arazi vergileri gayrimenkullerin temlik edildiği tarihi takip eden yıldan itibaren başlar.

İskanlı göçmenler kazanç, buhran muazene ve hava kuvvetlerine ve yol vergileri bakımından yurda geldikleri tarihi takip eden yıldan itibaren muafiyetten yararlanırlar.

Serbest göçmenler bakımından muafiyetin başlangıç süresi muhacir kağıdının verildiği yılı takip eden yılda başlar.

İskanlı veya serbest göçmenlerin Türkiye sınırından girdikleri tarihten itibaren muafiyetin başlangıcına kadar geçecek süre içinde bu vergiler aranmaz (Fakat uygulamada bu süre içinde dahi resmi ve özel yerlerde çalışan göçmenlerden kaynaktan tevkif usulüyle gelir vergisi kesildiğini burada belirtmekte yarar vardır).

Bu hükme göre 1989 yılında yurda giren göçmenler 1.1.1990 tarihinde mükellef olmakta ve aynı tarihte muafiyetleri başlamaktadır. İskanlı göçmenler özellikle bina ve arazi vergilerinin muafiyet başlangıcının kendilerine bunların temlik tarihi olarak gösterilmekle leyhlerine davranılmıştır. Serbest göçmenler bakımından bu süre henüz bir gayrimenkule sahip olsun olmasın yurda geldikleri yılı takip eden yılda başlamaktadır. Yani henüz bu vergilerin mükellefi olmasa bile muafiyet süresi işlemektedir.

c) Askerlik Muafiyeti

İskanlı ve serbest göçmenler tabii tutulacakları askerlik hizmeti bakımından da farklı bir uygulamaya tabidirler. Geldikleri yıl 22 yaşını doldurmuş

olanlar muvazzaf askerlik hizmeti yapmakla yükümlüdürler. Bu gibi olanlardan Hükümetçe iskana tabi tutulup da bu iskana yerleşenlerin (yani iskanlı göçmenler) muvazzaflık hizmetleri, nüfus kütüğüne kaydoldukları tarihten başlayarak iki yıl geciktirirler; bu kişilerin askerlik hizmetleri iskan edildikleri yere en yakın piyade kıtalarında ve 6 ay olarak yaptırılır. Serbest göçmenler ise (ve iskan edildikleri yerde oturmak istemeyen iskanlı göçmenler) iki yıllık geciktirme hakkından yararlanmakla beraber askerlik hizmetlerini tam olarak yaparlar (İ.K. 38/b - 2. fıkra).

SONUÇ

Görüldüğü gibi, hernekadar Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin göçmen kartlarında ilgili hane boş bırakılmış olsa da, çeşitli yardımlar yapılmış ve yapılmakta da olsa, bunlar hakkında Bakanlar Kurulunca iskanlı göçmen olduklarına dair bir karar olmadığından ve yapılan yardımlarda hem nitelik hem de nicelik bakımından "iskanlı göçmenlere" yapılacak olanlardan farklı olduğundan, bunların serbest göçmen olarak kabul edilmesi gerekmektedir.